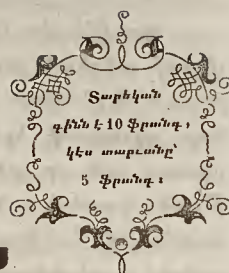

ԵՐԻՐԱՊԵՏ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի Գ.

1863

Զ. ՀԱՅՈՐ

ՆԱԻԱԿԱՆ ՎԻՐԱԲՈՅԺԸ

Բ.

(ԱԷԻԸ:)

Աս ամէն տեղեկութիւններն անշուշտ Մորբէթ օրիորդին համար շատ օգտակար են, ըստ Անգղիացիին: Սակայն, թողութիւն տուէք համարձակութեանս, միայն ձեզմէ գալուն պատճառաւ բաւական չեն:

Պարոն, գոչէց Լոնէ, ասիկայ ինծի թշնամիք մըն է:

Իմ կողմանէս ալ, պատասխանեց Պր. Պէօնս, խոհեմութեան գործք է:

Սակայն վերջապէս, յառաջ տարաւ Լոնէ, որով իրաւամբ աս ամէն տեղեկութիւններն ինծմէ կը խնդրէք: Ի՞նչ իրաւունք ունիք Մորբէթ օրիորդին վրայ: Նոյն իսկ դուք ո՞վ էք:

Թէպէտ ես ալ կրնայի հարցընել, պատասխանեց հանգարտութեամբ Պր. Պէօնս, թէ ի՞նչ իրաւամբ աս տեղեկութիւնն ինծմէ կ'ուղէք. բայց եւ այնպէս խօսքը չերկրնցընելու համար, կ'ըսեմ թէ նոյն օրիորդին ընտանեաց անդամներէն մէկն եմ, որ անոր երջանկութեան վրայ կը հսկեմ: Աւելի յայտնի խօսելու համար՝ իր մօրեղբայրն եմ, եւ իրեն հօր տեղ կը բռնեմ:

— Չեմ կրնար արդեօք ես ալ ձեզի պէս ըսել, որ աս բանս միայն դուք ըսելով, բաւական չէ:

Պարոն, պատասխանեց Անգղիացիին բարձրամտութեամբ. ես ոչ ձեզմէ խնդրեցի որ ձեր գաղտնիքներն ինծի յայտնէք եւ ոչ ալ որ ինծի հաւատաք: Ուզեցի ձեզի հարցումներ ընել, բայց առանց ինքզինքս պարտաւորելու, որ ձեր ինծի ըրած. հարցումներուն պատասխան տամ: Ուստի երբ որ ըսածներովս գոհ չէք ըլլար, խօսակցութիւննիս վախճանաղբով կ'ըլլայ:

Աս խօսքերն ըսելով, Պր. Պէօնս պաղ կերպով մը Լոնէին հրաժարական ողջոյն տուաւ, եւ սկսաւ դէպ ի պանդոկ երթալ:

Հոն մտած ատենը Մորբէթ օրիորդը՝ որն որ հեռուէն զերենք դիտած էր, ուզեց մօրեղբօրը կերպարանքէն խօսակցութեան ինչ վերջ ունեցած ըլլալը գուշակել: Սակայն կ'երեւայ որ հաճոյական բան մը չտեսաւ, վասն զի տխրութեամբ պատուհանէն ներս քաշուեցաւ: Պր. Պէօնս՝ որ այս ամենայն դրսէն տեսած էր, քովը հասած ժամանակն արգահատութեամբ մը վրան նայելով, քիչ մ'ալ սպասէ, աղջիկս, ըսաւ. յուսամ որ ամէն բան կարգի կը մտնէ:

Երբ որ Լոնէ առանձին մնաց, իսկզբան ուզեց Անգղիացւոյն ետեւէն վազել, որպէս զի ըսած վերջին խօսքերուն համար հատուցում պահանջէ. բայց շուտ մը տեսնելով որ ասով իր անկալութիւնները բոլորովին կը փճանան, նոյն խորհրդէն ետ կեցաւ: Ասկից ալ զատ՝ Անգղիացւոյն ըսած խօսքերն ըստ ինքեան չէին կրնար բաւական պատճառ ըլլալ՝ անոր դէմ կռիւ բանալու: Պր. Պէօնսին բանեցուցած լեզուն աւելի ամբարտաւանական էր, քան թէ նախատական: Ուստի եւ հարկադրեցաւ հատուցում պահանջելու խորհրդէն ետ կենալ:

Հոս քիչ մը ետ երթալու եւ Լոնէին վիճակին փոփոխութեան ու Մորբէթ օրիորդին եւ անոր մօրեղբօրը հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնելուն վրայ մէկ երկու խօսք ըսելու ենք:

Անկից շուրջ մէկ ու կէս տարի յառաջ Լոնէ յանկարծական կերպով հարստացած էր: Աս հարստութիւնն առ հասարակ հեռաւոր աղգականի մը ձգած ժառանգութենէն յառաջ եկած կը կարծուէր. բայց իրօք ուսկից ըլլալն ընթերցողն անտարակոյս կը մակարէրէ: Աս որ եղաւ, երիտասարդ վերաբոյժութիւնաւորութեան բանտէն ելլելով, սկսաւ ճամբորդութիւն ընել. եւ հետզհետէ Իտալիա, Հելլենտիա ու Գերմանիա պտըտեցաւ: Աս վերջին երկրէն դառնալու ատեն՝ ըստ պատահման Պատենվիլէր եկաւ, ճիշդ ան ժամանակը, որ միջոցին Մորբէթ օրիորդն ալ իր դայեկին հետ նոր հոն հասած էր:

Որովհետեւ նոյն օրիորդն անգղերէնէն ուրիշ լեզուի տեղեակ չէր, եւ Պատէնվելլէրի բոլոր հիւրերուն մէջ՝ միայն Լոնէ կար, որ նոյն լեզուն գիտնար, այսպէսով երկուքին մէջ հաղորդակցութիւն մը սկսաւ, որն որ քիչ ժամանակուան մէջ ընտանութեան դարձաւ: Ասով մէկըմէկ ըստ բաւականին ճանչնալով եւ իրարու վրայ միայն գովելի հանգամանքներ տեսնելով, շատ բանի մէջ ալ երկուքին գաղափարներն իրարու համաձայն ելլելով, առանց իրարու բացայայտ զոռցելու՝ երկուքն ալ մտքերնին դրին որ բախտերնին մէկտեղ միացնեն:

Եղուարդ ինք իր գլխուն ըլլալով եւ ամենեւին մէկէ մը կախում չունենալով, իր վիճակն որոշելու տէր էր: Բայց օրիորդն այսպէս չէր, ուրիշին իշխանութեան տակն էր. ուստի եւ առանց իր միտքը յայտնելու՝ անհամբերութեամբ ու վրդովմամբ կը սպասէր իր վիճակն որոշելու իշխանութիւն ունեցող անձին, որ էր Պր. Պէօռնս:

Մորբէթ օրիորդն իսկզբանէ նոյն Պարոնին գալիքը Լոնէին իմացուցած էր, ըսելով թէ իր մօտաւոր ազգականներէն մէկն է, որն որ իր վրայ մեծ սէր ու խնամք ունի, եւ ինքն ալ զանիկայ հօր պէս կը սիրէ ու կը յարգէ: Ուստի եւ նոյն օրիորդին վրայ անոր ունենալու ազդեցութեան նկատմամբ Լոնէ բոլորովին առանց վախի չէր:

Ինչպէս վերը տեսանք, Պր. Պէօռնս քանի մը օր յառաջ հասած էր, եւ իր քրոջն աղջկան ու Եղուարդին մէջ հաստատուած բարեկամութիւնը տեսնելով ու դիտաւորութիւննին իմանալով, առաջնոյն խրատ տուած էր, որ քիչ մը ժամանակ համբերէ ու զգուշաւորութեամբ վարուի, մինչեւ որ ինք թէ անձամբ նոյն երիտասարդին ընթացքը դիտելով եւ թէ անոր վրայ ուրիշներէն տեղեկութիւն առնելով կարող ըլլայ ըսել թէ կրնայ հաւանութիւն տալ իրենց միանալուն: Ասկից յառաջ եկած էր՝ իր գալէն վերջը օրիորդին ընթացքին վրայ տեսնուած տարբերութիւնը, որն որ Լոնէին այնչափ անհամբարութիւն ու տագնապութիւն կը պատճառէր:

Ասոր համար ալ՝ թէպէտ եւ Պր. Պէօռնս իրեն հետ բարեկամութեամբ ու սիրով կը վարուէր, բայց ինք ասոր դիմացը ցուրտ ու զգուշաւոր ընթացք մը կը բռնէր: Գլխաւորաբար զինքը տհաճեցնողն ան էր, որ կը տեսնէր թէ խորամանկ Անգղիացին աւան առթիւն մէջ կը ջանայ իր նախընթաց կենքին ու ներկայ վիճակին վրայ տեղեկութիւն առնուլ, ուր որ ինք՝ վիճակը փոխուելէն ետքը՝ արտաքոյ կարգի ընդդիմութիւն ու տհաճութիւն կը զգար իր անցեալ կենաց վրայ խօսելու: Իր յառաջուն կենաց վրայ եղած ամենաթեթեւ հարցմունքն ալ զինքն այլալուծութեան մէջ կը ձգէր: Շատ անգամ խօսակցութեան մէջ պատմուած աննշանակ դէպք մը, հարեւանցի զոռցած խօսք մը բաւական կ'ըլլար իր զուարթութիւնը կորսնցնել տալու. եւ քիչ մը մտադիր ե-

ղովն անմիջապէս կ'իմանար որ սրտին մէջ զանազան թեւեր կը գտնուին, որոնց մարդ չի կրնար եւ ոչ անցողակի իսկ դպչիլ, առանց իր վրայ ցաւագին ազդեցութիւն մը պատճառելու:

Ինչպէս յայտնի է, Պր. Պէօռնս՝ որն որ զինքը դիտելն ու ճանչնալն իրեն գործք ըրած էր, չէր կրնար աս բաներուն մտադիր չըլլալ, եւ ասով իր զգուշաւորութիւնը չաւելցնել: Մէկալ կողմանէ ալ՝ նաեւ Լոնէ պէտք էր որ իմանար այս ամենայն, որով անհամբարութիւնն ու տհաճութիւնն ի հարկէ կը մեծնար: Ուստի եւ սկսաւ Անգղիացւոյն իրեն ըրած հարցմանց այնպիսի կերպով պատասխան տալ, որ անիկայ նոյնպիսի հարցումները կրկնելու յօժարութիւնը կորսնցնէ: Իրօք ալ Պր. Պէօռնս վերջին ժամանակներն իրեն ամենեւին այսպիսի հարցում չէր ընէր: Սակայն անշուշտ օրիորդին վրայ իր բանեցուցած ազդեցութեամբ՝ անիկայ ալ Լոնէին հետ աւելի եւս զգուշաւորութեամբ վարուելու եւ գրեթէ իրմէ փախչելու սկսաւ: Երիտասարդն ասոր պատճառն իմանալ ուղեց. սակայն հազիւ կէս կտրած պատասխաններ ընդունեցաւ: Իրերն աս վիճակին մէջ էին, երբ որ Պր. Պէօռնսին հետ վերը յիշատակուած խօսակցութիւնն ըրաւ:

Նոյն օրուան իրիկունը՝ երբ որ Լոնէ հիւրերուն ժողովուած սրահը գալով, զԱնգղիացիները տեսաւ, զիրենք հեռուէն բարեւեց, ու զնաց սեղանին մէկալ ծայրը՝ Բերսգոֆ տիկնոջ քովը նստաւ: Առտուանցուան դէպքէն ետքը՝ պատշաճ չէր սեպեր անոնց մօտ նստիլը, միանգամայն կ'ուզէր որ իր տհաճութիւնն իմանան:

Յայտնի է թէ սրտին մէջ զգացածը չէր ներքեւ որ ընկերութեան անձանց հետ զուարթութեամբ վարուի. հազիւ անոնց միավանկ պատասխաններ կու տար: Քանի մը հոգի զանազան անգամէ ջանացին հետը կարգաւորեալ խօսակցութիւն մը սկսիլ. բայց բոլոր իրենց ջանքը պարապի գնաց: Առանձինն Բերսգոֆ տիկինը հետզհետէ իր նախահարց, Հելուետիայի դեղեկութեանց ու զանազան ուրիշ նիւթերու վրայ հետը խօսեցաւ. բայց չկրցաւ անոր մտախորհ ու տխուր կերպարանքը զուարթացնել:

Լոնէ աս նեղացուցիչ վիճակէն ազատելու համար՝ ճամբորդութեան տետրակը հանելով, սկսաւ գծագրել: Սակայն աչուրները գրեթէ ակամայ՝ միշտ Անգղիացւոյն նստած կողմը կ'երթային: Վերջապէս համբերութիւնը կորսնցնելով, բարկութեամբ մը տետրակը սեղանին վրայ թող տուաւ, սկսաւ սրահին մէջ մեծաքայլ պտըտիլ:

Բերսգոֆ տիկինը տետրակն առաւ, սկսաւ մէջի ծրագիրներուն նայիլ: Իրմէ ետքը ուրիշներն ալ նայեցան, եւ այսպէս ձեռքէ ձեռք անցնելով, մինչեւ Մորբէթ օրիորդին հասաւ, որն որ թէպէտ նոյն ծրագիրներն ուրիշ անգամ տեսած էր, սակայն

եւ այնպէս սկսաւ նորէն թղթատել: Այսպէս մէկիկ մէկիկ նայած ատենը, առջեւը զարհուրելի ժայռի մը ծրագիրը բացուելով, սկսաւ աւելի մտադրութեամբ զննել: Պր. Պէօնս, որ քովը նստած՝ հետը մէկտեղ ծրագիրներուն կը նայէր, նոյն ժայռը տեսածին պէս՝ զարմացած, Ո՛հ, Իրկլասն է, գոչեց:

Լոնէ՛ որն որ անկէ քանի մը քայլ հեռու կը գտնուէր, սաստիկ պլպլումթեամբ ան կողմը նայելով, Աս անունը ձեզի ո՞վ զրուցեց, Պարոն, հարցուց բարկութեամբ:

Անունը տակը գրուած է, պատասխանեց օրիւ որդը՝ մեղմ ձայնիւ:

Սխալ բան է, ընդմիջեց Լոնէ. անիկայ Իրկլասն է. ես զԻրկլաս չեմ ճանչնար: Աս զրուցեց եւ տետրակը մէկէն յափշտակելով ու վրան նայելով, Հա՛, Հելուետիա քաջած ցնորական նկարներէս մէկն է, ըսաւ, եւ թուղթը պատուեց հանեց:

Պր. Պէօնս աս ամէն եղածները մեծ զարմացմամբ կը դիտէր: Կարծես թէ առջեւը պատահած բաները՝ մտքին մէջ առանձին յիշատակներ կը զարթուցանէին: Անանկ երեւցաւ որ Լոնէին հարցում մ'ընել կ'ուզէ. բայց շուտ մը միտքը փոխելով, լուռ կեցաւ. եւ ատենն արդէն անցած ըլլալով, քիչ մը ետքը ամէն մարդ իր տեղը քաշուեցաւ:

ԱՔԵՐՏԲԱՊԱՆ

Համարներ: — Ը. Կոնսպիկուէ:

Կոնսպիկուէ (գլխէֆէ) համեմտութեամբ ցեղին տակ գացող հնդկի պղպեղի կամ կոնսպիկուէ տնկին չորացած արմատն է: Ասոր բուն հայրենիքն Արեւելեան Հնդկաստանն է, սակայն հիմայ ձկնաստան եւ աւելի եւս Արեւմտեան Հնդկաստան կը մշակուի: Աս տունկը գրեթէ չորս ոտք բարձր, եղեգի նման, կանաչ ու վարի կողմը կարմրիկ գոյնով ցօղուն, եւ տեգի ձեւով իրարմէ բաժնուած, սղորկ ու լերկ, բաց կանաչ գոյնով 6—12 մատ երկայն եւ շուրջ 2 մատ լայն սրածայր տերեւներ ունի: Ծաղիկ տալէն ետքը՝ արմատները հողէն կը հանեն, կը մաքրեն ու կը չորցնեն:

Կոնսպիկուէ համեմի ու դեղի տեղ կը գործածուի. չափաւոր ուտուելու ըլլայ, ստամոքսը կը զօրացընէ՞ եւ մարտողութեան կ'օգնէ: Սակայն տաքարիւն ու տկար անձինք շատ ուտելէն զգուշանալու են:

Երկու տեսակ կոնսպիկուէ կայ. ճերմակ կամ սարկուած եւ Սեւ կամ հասարակ: Առաջին տեսակը, զորն որ շուքի մէջ կը չորցընեն, ամենալաւն է. արտաքուստ՝ ճերմակի զարնող գորշ, իսկ ներսի դին՝ դեղնի զարնող ճերմակ գոյն ունի. աս կոնսպիկուէն աւելի Աւստրիա, Ղազախստան ու Ռուսաստանն են խաւրուի: Երկրորդ տեսակը՝ տաք ջրով կը խաշեն ու փռան մէջ կամ արեւուն առջեւը կը չորցընեն:

Կոնսպիկուէ, ինչպէս ըսինք, մինակ Արեւելեան

Հնդկաստանէն կու գար, բայց վերջէն Գաղղիական Անդլիեաններուն, Ճամայիկայի, Պարագուայի ու Ս. Տոմինիկի վրայ ասոր մշակութիւնը սկսելով, նոյն երկիրներէն՝ շատ առատութեամբ կը հանուի. միայն Ճամայիկայէն տարին 6000 կենդինար կը բերուի: Անդլիայէն բերուածը՝ ընտիր տեսակէն չէ:

Լաւ կոնսպիկուէ որդէ կերուած կամ փուշով խառն պիտի չըլլայ. դժուարաբեկ, կարծր, հաստ ու մէջի դին փայլուն պէտք է ըլլալ. եթէ ծեծուի, դեղնի զարնող ճերմակ փուշ մը պիտի տայ. նմանապէս հաճելի համեմիչ հոտ եւ սուր ու այրիչ հաճոյական ճաշակ պիտի ունենայ:

— Եւրոպայի մէջ կոնսպիկուէի գլխաւոր վաճառատներն են, Ամստըրտամ, Լոնտոնն ու Մարսիլիա քաղաքները:

Թ. — Մանանիխ:

Մանանիխ (խաբալ) խաշած եւ տերեւ ունեցող տնկող սեւին տակ գացող խիստ ճիւղոտ ու տերեւալից տնկի մը պողոյն սերմն է, որն որ շատ կծու համ ունի: Երկու տեսակ մանանիխ կայ. ճերմակ ու Սեւ, որոնք երկուքն ալ Եւրոպայի ամէն կողմերը կը մշակուին: Ետքին նին սերմն առաջինէն աւելի կծու ու զօրաւոր է, եւ զանազան տեղեր իբրեւ դեղ կը գործածուի: Անան՝ երբ որ սերմը հասած կ'ըլլայ, պտուղը կը քաղեն, եւ փշրելով՝ գինուով, խաղմուզով (շերպով) կամ գարեջրով կը խառնեն ու այլեւայլ մեծութեամբ հողէ ամաններու կամ տակառներու մէջ կը լեցընեն:

Անուանի է Գերմանիայի՝ Տիւսէլտորֆ ու Ֆրանքֆուրդ, Գաղղիայի՝ Տիփոն ու Շալոն, Աւստրիայի՝ Գրէմս, քաղաքները պատրաստուած մանանիխը:

Մանանիխ գնելու ժամանակ՝ պիտի նայուի որ թարմ, այրիչ ու թանձր ըլլայ եւ բորբոսի համ չունենայ: Իսկ սերմը գնելու ատեն՝ պէտք է նայիլ որ չոր ու մաքուր ըլլայ:

Ժ. — Կապար:

Կապարը (սեպրէ, câpre) կապարի թփին ծաղկանց կոկոններն են, որոնք եթէ թող տրուին՝ ճերմակ կամ կարմրիկ, չորս տերեւով, շատ փուշոյ անօթ բուսականի ու ծաղիկներ կը բանան եւ երկայն հաւրթած եւ պտուղ կու տան: Կապարի թփին տերեւները, կեղեւն ու գլխաւորաբար արմատին կեղեւը՝ լեղի, կծու եւ փոթոթահամ են, եւ ըստ մեծի մասին դեղի տեղ կը գործածուին: Կապարն առաւելապէս հարաւային Եւրոպայի մէջ կը մշակուի: Մարսիլիայի ու Գուլոնի քով աս թփէն ամբողջ դաշտեր կան:

Կապարը հետեւեալ կերպով կը պատրաստեն: Կոկոնները քաղելէն ետեւ՝ հովանաւոր տեղ տարածելով քիչ մը կը չորցընեն, եւ քացախի մէջ դնելով՝ ութ օրուան չափ կը պահեն, ետքէն թեթեւ մը կը ձգեն ու նորէն քացախի մէջ կը դնեն: Աս գործողութիւնն երեք

անգամ կրկնել են ետքը, մաղէ կ'անցընեն, որով փոքր կոկոն ունեցողները՝ որոնք մէկաներէն աւելի յարգի են՝ կը զատուին, եւ վերջապէս քացախով մէկտեղ կամ պարզապէս աղելով՝ տակառներու մէջ կը լեցընեն:

Դուրնէն եկած պղտիկ կոկոնով կապարը, որն որ հասարակօրէն Գաբուշինի կապար (Câpres capucines) կ'անուանուի, ամենէն ընտիր ու ազնիւ տեսակն է. Լիւնի, Մայորգայի ու Սպանիական մեծ կապարը, այնչափ յարգի չէ. իսկ Հիւսիսային Ափրիկէի ծովեզերքէն եկածն ամենէն ստորին տեսակն է:

— Ոմանք կապարին կանաչ գոյն մը տալու համար՝ քացախի մէջ պղնձ կը խառնեն: Աս վատ եւ զմարդ թունաւորող խարդախութիւնը կ'իմացուի, եթէ սպիտակ երկաթի թել մը փշրուած կապարներու մէջ կէս ժամ մը թաթխուած մնալու ըլլայ. վառն զի եթէ ասանկ խարդախուած է, թելը պղնձով կը ծածկուի:

ԺԱ. — Զաման:

Զամանը (սիֆօն) 2—3 ոտք բարձր երկու տարեկան չամանի տնկին (Carum carvi) հունտն է: Աս տունկը հիւսիսային Եւրոպայի մէջ ինք իրմէ վայրենի կ'աճի, բայց զլուսւորաբար Գերմանիայի Թիւրինգիա ու Ֆրանգիա դաւառներուն մէջ մասնաւոր խնամքով կը մշակուի: Մշակուած չամանը՝ մասնաւոր համեմիչ ճաշակ ու զօրաւոր բաղաւմի հոտ կ'ունենայ. պտուղը՝ գորշի զարնող դեղին գոյնով, 2 գիծ երկայն, երթալով սրածայր կ'ըլլայ: Իսկ վայրենի չամանը մշակուած տեսակին մեծութիւնն, առատ եղն ու ախորժական ճաշակը չունի:

Եւրոպայի հիւսիսային կողմերը չամանը կերակրոյ եւ հացի մէջ իբրեւ համեմ կը խառնեն, նմանապէս օղի զտելու եւ բժշկականութեան մէջ կը գործածուի: Ասկէ զատ՝ չամանէն տեսակ մը եթերական եղ կը պատրաստուի, որն որ դեղ ու բժշկելի շինելու կը գործածուի:

Առեւտրի մէջ տեսնուող չամանի տեսակներն աւստիք են. 1. Հռովմէական կամ երկայն չաման, որն որ հասարակ չամանին կրկին մեծութեամբ կ'ըլլայ, եւ խիստ ու դառն ճաշակ ունենալուն պատճառաւ՝ Պղզեղի չաման ալ կ'ըսուի. պարկերով Խաւիպի վրայէն կու գայ: 2. Սեւ չաման. աս տեսակն Եգիպտոսի, Աւստրիայի եւ Հունգարիայի մէջ ինք իրմէ կ'աճի: Ասոնց երեքանկիւնի ձեւով, կարճ, նեղ ու սեւ հատերը՝ խիստ համեմաւոր են:

ԺԲ. — Մամիթ:

Մամիթը (բէշէէ) հովանոցի ձեւով ծաղիկ տուող տնկի մը սերմն է: Աս տունկը հարաւային Եւրոպայի ու Ասիայի մէջ ինք իրմէ վայրենի կ'աճի ու կը մշակուի: Սերմը՝ երկնկեկ, գրեթէ վարսակի հատի մեծութիւն եւ կանաչի զարնող գորշ գոյն մը ունի: Իբրեւ համեմ, իբրեւ դեղ, եւ զանազան բժշկութիւններ պատրաստելու կը գործածուի:

Երկու տեսակ սամիթ կայ. Հասարակ սամիթ, որն որ կանաչի զարնող գոյն, զօրաւոր անոյշ հոտ ու

համեմիչ ճաշակ մը ունի. եւ Հռովմէական կամ Խաւիպական սամիթ, որն որ բաց դեղին գոյն եւ աւելի մեծ ու համեմաւոր հատեր ունի, անոր համար նախընթաց տեսակէն սուղ է:

ԺԳ. — Անիսոն:

Անիսոն ալ հովանոցի ձեւով ծաղիկ տուող տնկի մը փոքր, հաւկըթաձեւ ու գորշի զարնող կանաչ գոյնով սերմն կամ հունտն է: Աս տնկին հայրենիքն Եգիպտոս է. բայց բոլոր միջին ու հարաւային Եւրոպա, ինչպէս Սպանիա, Գաղլիա, Իտալիա, Գերմանիա, Լեհաստան եւ այլն կը մշակուի: Անիսոնի զանազան տեսակաց մէջէն Աբուլիայինը՝ իր լաւութեան ու հատերուն մեծութեան համար ամենէն ընտիրն է:

Լաւ անիսոնը թարմ, լեցուն ու կենդանի կանաչ գոյնով պիտի ըլլայ. փոքր հատերով, օտար տնկոց հունտերով, յարգով, կոթուններով խառն ու բորբոսի հոտով պիտի չըլլայ. այլ անոր հակառակ զուտ եւ անոյշ զօրաւոր համեմաւոր ճաշակ պիտի ունենայ:

Անիսոն օդ բանուկ տեղ պիտի պահուի, եւ 1½ ոտնաչափէ աւելի դիզուած պիտի չըլլայ. ստէպ ալ պետք է խառնել, որպէս զի մէջը կոյտեր չկազմուին: Որով աւստիսը կը սեւնայ ու կ'ապականի: Անիսոնը շատ տարի չիկրնար դիմանալ՝ անոր համար որչափ որ կը հիննայ, գինը կ'իջնայ:

Անիսոնի կշիռը ծանրացընելու համար շատ անգամ կը թրջեն, որով տակառներու մէջ գրուելով ու ճնշուելով, կը փտտի. եւ կամ մէջը հող կը խառնեն: Գնողն աս խարդախութեանց մտադիր պիտի ըլլայ:

— Անիսոնէն եւ աւելի եւս անոր յարգէն՝ տեսակ մը դեղնկեկ, զօրաւոր հոտ ու անոյշ ճաշակ ունեցող եղ կը հանեն, որն որ զուտ ու հարազատ եղած ժամանակ Ռեօմիւրի Օօին մէջ կը սառի ու կը բերեղանայ: — Անիսոնի եղը՝ մէջն ուրիշ եղեր խառնելով՝ կրնայ նենգութիւ: Խարդախութիւնն իմանալու համար՝ պետք է թղթի մը վրայ քիչ մը կաթեցընել ու ածխոյ կրակի վրայ բռնել, թէ որ եղն առանց արատ մը ձգէ՞լու՝ կը ցնդի, նշան է թէ նենգութեամբ չէ:

— Աստղանիսոն բուսածը՝ ճենաստանի ու Թաթարիստանի մէջ աճող համանուն ծառին (Illicium anisatum) պտղոյն հունտն է: Պտուղը՝ 5—12 կարծր ու հաւկըթաձեւ պատեաններ ունի, որոնց ծայրերն աստղանման նշան մը կը ձեւացընեն, ուսկից ծառն ու հունտն անունն առած է: Իւրաքանչիւր պտղոյն մէջ մէյմէկ կարմրի զարնող, փայլուն, դիւրաբեկ կուտ մը կայ. նոյն կուտին մէջն է աստղանիսոնը, որն որ դեղնի զարնող ձերմակ գոյնով, ճարպոտ հունտ կամ հատ մըն է: Աստղանիսոնը՝ հասարակ անիսոնի հոտն ունի, բայց աւելի ազնիւ. բժշկականութեան մէջ ու տեսակ մը եթերական եղ շինելու կը գործածուի:

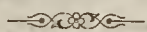
Բ Ն Ա Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

կայծքար:

Հիմնական ատենա երբ որ ճրագ կամ կրակ վառել կ'ուզուի, հասարակօրէն լուցափայտ կը գործածուի: Ասանկ լուցափայտի մը մասնաւոր նիւթերով օծուած ծայրը՝ չոր եւ քիչ մը խորտուփորտ տեղւոյ մը վրայ կը քսուի կամ կը շփուի եւ անմիջապէս փայտին ծայրի նիւթը կը բռնկի: Ուրեմն ասոր մէջ կրակը շփմամբ կը դոյաւնայ, կամ լուցափայտը կը վառի՝ երբ որ նոյնը շփենք: Աս եղանակաւ կրակ վառելը շատ գիւրդին եւ հանգիստ է. բայց լուցափայտը շատ վտանգաւոր է: Երբ որ երկայն ժամանակ արեւուն մէջ կը մնայ եւ կամ քիչ մը ժամանակ ալ վառարանի մը վրայ կը կենայ, ինք իրմէ ալ կը բռնկի, եւ եթէ քովը գիւրաւառ նիւթեր կը գտնուին, ինչպէս վարագոյր, զգեստ, թուղթ, զանազան ալ կը բռնկցնեն, եւ այսպէս շատ անգամ հրդեհ էլլելուն պատճառ կու տայ:

Լուցափայտ գտնուելէն յառաջ՝ գրեթէ ամէն տեղ կայծքար ու լուցիկ կը գործածեն: Կայծքարը տեսակ մը թխագոյն կամ դորշ գեղնագոյն կոպիւճ է, որն որ շատ առատ կը գտնուի եւ պղտիկ կտորներու կրնայ բաժնուիլ: Կայծքարը շատ խիստ է ու սուր անկիւններ կամ եզրներ ունի. աս յատկութիւնը պատճառ կ'ըլլայ որ պողպատի հետ շփուելով՝ կրակ կու տայ: Պողպատը քիչ մ'ածխով խառնուած երկաթ է: Արդ երբ որ անով խիստ ու սրանկիւն կայծքարին վրայ կը զարնուի, խիստ սաստիկ շփում մը յառաջ կու գայ: Ասով պողպատին շատ մանր մասուկներ կը բաժնուին կ'ելլեն, եւ նոյն սաստիկ շփմամբ տաքնալով՝ կը բռնկին ու յառաջ կը բերեն ան պղտիկ կայծերը, որոնք պողպատին կայծքարին վրայ զարնուած ատեն՝ երեւան կ'ելլեն: Երբ որ մարդս նոյն գործողութիւնը ճերմակ թղթի մը վրայ կ'ընէ, այնպէս որ կայծերը թղթին վրայ իյնան, ան ատեն թղթին վրայ խիստ պղտիկ սեւ նիշեր կը տեսնուին, որոնք մարած կայծերն են, եւ անոր համար կը մարին՝ որովհետեւ շատ պղտիկ ըլլալով՝ չեն կրնար թուղթը բռնկցնել:

Հասարակօրէն անանկ կը կարծուի որ կայծերը կայծքարին մէջ ըլլան. բայց անանկ չէ, հապա ինչպէս ըսինք՝ ելած կայծերը պողպատին պղտիկ մասուկներն են, որոնք շփմամբ կը բռնկին: Բոլոր հաստատուն մարմինները շփմամբ կը տաքնան եւ երբ որ այրելի նիւթեր են եւ շփումը սաստիկ կ'ըլլայ, կը բռնկին ալ: Ամէն մարդ տեսած է որ շատ անգամ ձիերն իրենց պայտովը ծառեր քարին վրայ զարնելով՝ կայծ կը հանեն. նոյնպէս կայծ կը հանեն երկու կոպիւճ, երբ որ իրարու զարնուելով՝ սաստիկ շփուին: Այսրենի մարդիկ երկու կտոր չոր փայտ իրարու քսելով՝ զանազան կը բռնկցնեն. եւ միշտ ասանկով կրակ կը վառեն: Մենք չենք կրնար նոյնպէս ընել, վասն զի կամ բաւական զօրութիւն եւ կամ բաւական վարժութիւն չունինք. բայց երբ որ մեքենայի մէջ երկու կտոր փայտ իրարու քսուին, կը բռնկին:

Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

Երոստատի ճամբորդի մը արկածքը Արեւելեան Հնդկաւանի մէջ:

Երբոր Հնդկաստանի Կալկաթա քաղաքը հասայ ու անոր հոյակապ շէնքերը, ամէն կերպ փառաւորութիւններն ու բնակչաց մանաւանդ խաթուններուն զարդերն ու հագուստները տեսայ, չէի կրնար երեւակայել՝ որ երկրին ներսերը շատ գէշ վիճակի մէջ գտնուի, եւ առանձինն՝ ճամբորդութիւն ընելու յարմար ճամբաներ եւ միջոցներ (կառք, սայլ, բեռնակիր անասուն, եւ այլն) ցանցառ գտնուին: Բենգալա գացած ատենս իբրեւ սողոյդ կը սեպէի՝ որ վագրի ու փղի որսորդութեան մէջ հանդիպելու վտանգներուն՝ հմուտ ու քաջ տեղացոյց օգնութեամբ գիւրաւ կրնամ դէմ դնել ու ապահով ըլլալ. բայց քիչ ատենուան մէջ յաճախ առիթ ունեցայ իմանալու՝ որ Հնդկներէն աւելի կասկածելի ու խաբեբայ կամ վախնալու մարդիկ տեղ մ'ալ չեն գտնուիր: — Հնդկաստանի մէջ յաճախ անձրեւներու ատենը, այսինքն անտեղաց ձմեռն անցած էր եւ երկիրը գեղեցիկ կանաչով զարդարուած՝ իր առատ բերքերը պատրաստելու սկսած էր: Իմ անգղիացի բարեկամներէս մէկը զիս Մուրէյ քաղաքը հրաւիրեց, որն որ Կալկաթայէն քառասուն ժամ հեռու է, Գանգէս գետին մէկ ճիւղին վրայ անտառաշատ Եէսսորա գաւառին մէջ շինուած, որուն անտառներուն մէջ՝ վագրի, փղի, կինձի, խոշոր օձերու եւ կոկորդիլոսներու բազմութիւն գտնուելուն, որսորդութիւն սիրողները հոն շատ կը յաճախեն: Ես ալ աս ետքիններուն կարգը գտնուելուս, բարեկամիս հրաւերը սիրով ընդունեցայ:

Մինչեւ Շանտեռնակոր քաղաքը, որն որ Կալկաթայէն քանի մը մղոն հեռու է, ճամբան ըստ բաւականին աղէկ էր. ես ճամբորդութիւնս Պալլաք քաղաքը սուրհանդակի կառքով կ'ընէի. աս կառքը փայտէ շինուած ու թիթեղով ծածկուած էր, ու չորս եզ կը քաշէին: Երբ որ Շանտեռնակոր հասանք, կառապանն ըսաւ՝ որ անկից առաջ չիկրնար երթալ, վասն զի եղբուն երկուքը կը կաղան ու պէտք է որ քանի մը օր իրենց զարման ընէ ու զերենք չաշխատցնէ: Իմացայ որ ասոր ըսածը սուտ է ու ինք յառաջ երթալ չ'ուզեր. բայց թէպէտ եւ ջանացի զինքը համոզել՝ որ ատ պատճառանքը մեկդի թողու եւ ճամբան շարունակէ. սակայն չկրցայ իր միտքը փոխել: Ուստի հարկադրեցայ Հնդկաստանի մէջ հասարակաբար գործածուող Տէնլի (چالائي = Խալայի բէլան) քառած գահաւորակով յառաջ երթալ: Ասիկայ ութը գերիներ կամ ծառաներ, որոնք հոս Գուլի կ'ըսուին, փոփոխակի յառաջ կը տանէին. ասոնք քանի մը մղոն անանկ աղէկ կը քաշէին, որ աս գահաւորակով ճամբորդութիւն ընելը կառքով երթալէն աւելի լաւ երեւցաւ ինձի. որովհետեւ ասոր մէջ մարդ չէ թէ միայն փափուկ բարձերու վրայ հանգիստ կ'ընկողմանի ու ամենեւին ցնցում չ'ունենար, հապա նաեւ արեւուն ճառագայթներէն ալ աւելի կը պահպանուի, քան թէ եզան կտուքերու մէջ: Յիշեալ գահաւորակով յառաջ երթալով՝ հապանք մեծ անտառ

մը, որն որ պլեկայլ տեսակ խոշոր ու սաստիկ թունա-
ւոր օձերու բնակարան է. եւ որովհետեւ Հնդկաստանցիք
ասոնց վտանգներն ու վնասները յաճախ տեսած են,
անոր համար արտաքոյ կարգի մեծ վախ ունին անոնցմէ.
ուստի եւ իմ գահաւորակ տանող գուլիններն ալ ան-
տառին մէջ մտնելէս ետքը ահա գողու մէջ էին ու յա-
ռաջ երթալու մեծ դժուարութիւն կը ցուցնէին: Նա-
եւ ասոնք առ հասարակ ծոյլ մարդիկ ըլլալուն, միշտ
առիթ կը փնտռեն սկսած գործքերնին անկատար ձգել
կամ տարած բեռներնին թողուլ ու փախչիլ:

Այսպիսի կերպով երկու օրուան մէջ քրտնուէկ
ժամ ծամբորդութիւն ընելով՝ երթալու տեղս կը մօտե-
նայի: Իսկ երրորդ օրն արեւուն տաքութիւնն անանկ
սաստիկ էր, որ իմ դեպակակիր գուլիններս հազիւ կէս-
օրուէն քանի մը ժամ ետքը յանձն առին զիս յառաջ
տանիլ: Եւ որովհետեւ Հնդկաստանի մէջ շատ հեղ
գիշերները ծամբորդութիւն կ'ըլլայ. ուստի եւ ես խոս-
տում ընդունելով՝ որ բոլոր գիշերը քալեն, թողուցի որ
բոլոր օրը հանգչին: Բայց չար ծառաներն աս խոստումն
ըրած ատեննին իրենց մտքին մէջ իս խաբելու ծամբան
արդէն մտածած են եղեր: Իրիկուն եղածին պէս՝ սկսան
զիս շուտ ու հանգիստ յառաջ տանիլ. սակայն կէս
գիշերէն ժամ մը յառաջ յանկարծակի գահաւորակը
վար դրին ու կեցան. ես կէս մը քուն մտած ըլլալով,
չուզեցի կենալուն պատճառը հարցնել: Բայց երբ որ
քառորդի մը չափ անցաւ ու դեպակակիրներս դես-
պակս տեղէն շարժելու նշան մը չէին ցուցնէր, պատու-
հանին մէկը բացի ու գլուխս դուրս հանեցի՝ որ զերեւը
յառաջ երթալու ստիպեմ. սակայն տեսայ որ ամէնքն ալ
հեռացեր աներեւոյթ եղեր են: Աս բանիս պատճառն
իմանալու համար գահաւորակին չորս կողմը նայած ա-
տենս՝ տեսայ որ անոր վրայ չուանով հաստատուած շա-
քարօղի (բոմ) տակառիկն ալ աներեւոյթ եղեր է:
Հասկըցայ որ ադ պատուական ըմպելքին գրգիռը զի-
րենք յորդորած է նոյնն առնուլ ու մէկդի քաշուելով՝
իմ քնացած ատենս զանիկայ խմել: Ասորին անդին
նայելով՝ հեռուանց Հնդկաց գեղի մը աղօտ լոյսերը տե-
սայ, եւ իմացայ որ իմ գահաւորակս մեծ տան կամ ա-
մարանոցի մը առջեւ կեցած է, բայց անոր ամէն պատու-
հանները դոյ ըլլալուն՝ հասկըցայ որ մէջը բնակիչ չկայ:
Ասոր վրայ սկսայ զօրաւոր ձայնով գուլիններ կանչել եւ
միանգամայն որսորդի սուլիչս երկայն ու յաճախ փչել.
բայց ամէն ջանքս ու ծիգս եւ ծիչս օգուտ մը չըրաւ. եւ
չուզելով իմ դեպակս եւ հետս առած զգեստներս ու
ծամբու պաշարս գիշերանց գողերու աւար ձգել՝ միտքս
դրի ան գիշերը հոն անցնել: Ուստի գահաւորակին պա-
տուհաններն ու դռնակները հաստատ գոցելէն ետքը ա-
նոր մէջ պառկեցայ, որ գիշերուան մնացած ատենը հան-
գիստ քնով անցնեմ:

Հազիւ թէ ժամ մը անցած էր՝ քունիս մէջ շնկոց
մը լսեցի. կէս արթուն կէս քնոյ մէջ դեպակին ծակե-
րէն շան սաստիկ շունչ առնելուն կամ հոտորտալուն
նման ձայներ ականջիս կու գային: Սարսափած վեր

ցառեցի ու չորս դին տարածուած սաստիկ հոտէն իմա-
ցայ որ ադ շունչն ու շնկոցն ստուգիւ գիշատիչ անա-
տեններէն է՝ որոնք գահաւորակիս չորս դին պաշարած
են: Դռնակներն աղէկ մը հաստատուէն ետքը՝ պղտիկ
պատուհանին մէկը զգուշութեամբ բացի. եւ լուսինը չորս
դին պայծառ լուսաւորած ըլլալով, առջի նայուածքիս
աչքս բորեանի (շարժան) մը հանդիպեցաւ, որուն բոլոր-
տիքը խումբ մը խոշոր դայլեր ու ոսկեգոյն դայլեր կամ
դայլաղուհներ (շաբալ) պաշարած՝ կը ջանային դեպակ-
կին մէջէն եկած մարդու հոտին իրական ըլլալուն վրայ՝
անոր արիւնը լափելով ու միմն ուտելով համոզուիլ:
Ահով գողով կը տեսնէի իրենց աչքին կատաղի նայ-
ուածքն ու շատերուն դեպակին վարի դին կրծելով ծակ
մը բանալու ջանալը: Երբ որ երեք դայլաղուհ մէկանց
քթերնին դէպ ի բացած պատուհանիս երկընցուցին
կըցայ շուտ մը զանիկայ գոցել, բայց դիտէս մինչեւ ոտքս
գողալ սկսայ: Ես պատրաստուած էի բաց դաշտի վրայ
որսորդութիւն ընելու, որուն համար հարկաւոր ըլլող
զենքերն ու քաջարտութիւնն ունէի. բայց ամենեւին
պատրաստուած չէի՝ նեղ ու գոց տեղոյ մը մէջ, ուր եւ
ոչ շիտակ ոտքի վրայ կրնայի կենալ, քսան երեսուն հատ
յափշտակիչ ու կատղած անասուններու հետ կուտելու:
Ուստի սկսայ մտածել թէ ինչպիսի հնարքով այսչափ
կատաղի գաղաններէն կրնամ ազատիլ. եւ ուրիշ միջոց
մը չգտնելով, ճրագ մը վառեցի, ու դեպակիս յատա-
կին ճեղքուածներէն քիչ մը վառօդ գետինը թափեցի
ու դերձանի թել մը վառեցի, ան վառօդ բռնկուցի:
Ան վառօդին շառաչիւնէն ու լոյսէն գաղանները շուտ մը
ետ քաշուեցան, բայց քիչ մը ետքը աւելի եւս կատա-
ղութեամբ ու կաղկանծիւնով նորէն դեպակիս վրայ
յարձակեցան: Ան ատեն ալ ճարս հատնելով՝ պատու-
հանին մէկը բացի ու հրացանս քանի մը հեղ դէպ ի
դեղը շիտկած պարպեցի. ու երբեմն երբեմն մոխի կ'ը-
նէի թէ արդեօք մէկ դիպայ մարդու մը ձայն կրնամ լսել
բայց յոյսս քանի մը ժամ պարպ ելաւ: Վերջապէս կէս
գիշերէն չորս ժամ ետքը քանի մը մարդու խառնաձայն
աղաղակն ականջս հասաւ. նոյն ատեն գաղաններն ալ
սկսան մանաւոր կատաղութեամբ մը կաղկանծել: Ես
մարդկան աղաղակէն սիրտ առնելով՝ պատուհանը բացի,
ու հրացանս կատաղի բորեանին վրայ պարպելով՝ զանիկայ
հոն պառկեցուցի. քանի մը վայրկեան ետքը իմ դես-
պակակիրներս քանի մը գեղացուց հետ մէկտեղ ձեռ-
քերնին վառուած ջահերով ու սաստիկ պոռալով սկսան
ինծի մօտենալ: Գաղանները զանազան տեսներով ու սաս-
տիկ լուսէն սարսափելով՝ ամէնը մէկանց շուտով մը փա-
խան աներեւոյթ եղան: Ասանկով աս զարհուրելի վտան-
գէն ազատելով՝ կրնայի հիմայ իմ գող ու անհաւատա-
րիմ գուլիններս աղէկ մը ծեծելով իրենցմէ քէն առնել.
բայց վախնալով, որ զիս բոլորովին կը թողուն կը փախ-
չին եւ ես նոր վտանգի մը կը հանդիպիմ, զերեւը անպա-
տիթ թողուցի ու յառաջ երթալով՝ քանի մը նոր վտանգ-
ներ անցնելէն ետքը՝ վերջապէս ծամբորդութեանս
հինգերորդ օրը ողջ առողջ Մուրէյ քաղաքը հասայ:

ԲՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Մայիս ամիսը:

Բանաստեղծական գրուածոց մէջ Մայիս ամիսն՝ իբրեւ տարւոյն բոլոր ամիսներէն աւելի հաճոյականը կը համարուի. որովհետեւ ամենէն աւելի առատ նիւթ կը մատակարարէ բնութիւնը նկարագրել ուզող բանաստեղծին՝ իր երեւակայութեան հարուստ երանգները բանեցընելու: Իրօք ալ չկայ ամիս մը՝ որն որ անոր պէս, թէ գարնան փափուկ վայելչութիւններն ու թէ ամառուան սկսրալի պայծառութիւնները մէկտեղ միացեալ ունենայ, որուն տաքութիւնը՝ միայն զուարճացընէ ու զօրացընէ, եւ ամենեւին նեղութիւն ու անհանգստութիւն չպատճառէ: Անոր համար ալ ինչպէս որ սօսկին՝ մետաղներուն, առիւծն՝ անասուններուն, մարդը՝ բոլոր մարմնաւոր ստեղծուածներուն, նոյնպէս ալ Մայիս ամիսը գրեթէ ամէն տեղ տարւոյն ուրիշ ամիսներուն թափաւորը կ'անուանուի:

Մայիսի մէջ մարդս աչքն ուր որ դարձնէ, ամէն կողմ իր ամենագեղեցիկ վիճակին մէջ կը տեսնէ: Գետինը՝ խոտի եւ նորաբոյս ցորենեղէններու թարմ կանաչութեամբ ծածկուած կ'ըլլայ, եւ ամէն տեղ ծառերն ու տնկերը, ածունէրն ու դաշտերը բերաւոր իրարմէ գեղեցիկ ծաղիկներ բացած, իրենց վայելչութեամբն ու քաղցր բուրմամբը մարդուս զգայարանքները կը զուարճացընեն: Բայց պէտք է գոհ ըլլալ զանոնք վայելելով, չէ թէ ետեւէ իյնալ նկարագրելու: Ասանդի ինչպէս կարելի է խօսքով բացատրել ամէն մէկ ծաղիկն վրայ տեսնուած երփն երփն գոյներու բարակ զանազանութիւնները. ինչպէս կրնայ յանգանիլ մարդ ամէն մէկ ծաղիկին սեպհական եղող անոյշ բուրուժը՝ բառերով հասկըցընելու ետեւէ իյնալ:

Աս ըսուածներն աւելի հարաւային կողմանց կը պատշաճին. վասն զի հիւսիսային կողմերը հասարակօրէն աս ամիսն մեծ մասին մէջ գարնան գեղեցկութիւններն իրենց բոլոր լիութիւնը տակաւին ստացած չեն ըլլար. եւ չէ թէ միայն գարունը ամառուան հետ միացածի պէս չ'ըլլար, հապա երբեմն երբեմն կարծես թէ ձմեռուան եղանակին նման օդեր կ'ընէ, թէեւ խիստ կարճ ժամանակ: Շատ անգամ մէկ գիշերուան ցրտութենէն պատճառած եղեամբ կամ սաստիկ հիւսիսային հով մը՝ ծառերուն ծաղիկներն ու նոր կերպաւորուած պտուղները կ'ապականէ, կը փճացընէ: Ասիկայ աւելի ան ժամանակ կը պատահի, երբ որ Ապրիլ վերջն ու Մայիսի սկիզբները օդը նոյն ատենուան պատշաճածէն աւելի տաք ըլլալով, ծառերն՝ իրենց տեղւոյն համեմատութեամբ՝ ժամանակէն յառաջ կը ծլին ու կը ծաղկին, որուն վրայ օգտաբաժին հասարակ եղող եղանակը դառնալով, վերոյիշեալ վնասները կը պատճառէ:

Ծառերուն ժամանակէն յառաջ ծաղկելուն՝ նաեւ տաք երկիրներուն մէջ՝ մէկ վնասակար հետեւութիւնն ալ ան է, որ եթէ նոյն անժամանակ տաքութիւնը շարուն-

ակ նոյնպէս յառաջ չ'երթար, ինչպէս որ սովորաբար չիկրնար ալ յառաջ երթալ, հապա սովորական բարեխառն օդը կը տիրէ, ժամանակէն յառաջ փթթող ծաղկանց կոկոններուն պտուղ դառնալու գործողութիւնը խիստ երկայն կը տեւէ: Եւ նոյն միջոցին խել մը վնասակար ճճիներ ու որդեր, որոնք երբեմն նոյն իսկ ծառերուն վրայ կը գոյանան եւ երբեմն նաեւ հեռաւոր տեղերէն սաստիկ հովերով կը բերուին, ծաղիկները կ'ուտեն կ'ապականեն, եւ մշակին բոլոր ակնկալութիւնը պարապի կը հանեն:

Աս պատճառներով Գերմանացի հեղինակ մը, իրենց լեզուին մէջ Մայիս ամիսն՝ Վայելման կամ դաւաճանք ամիս կոչուիլը խիստ անպատշաճ կը համարի. որովհետեւ, կ'ըսէ, շատ անգամ աւելի զըկում ու նեղութիւն կը պատճառէ, քան թէ վայելմանը ու զուարճութիւն: Տարին բարեբեր ըլլալու համար, կ'ըսէ դարձեալ նոյն մատենագիրը, պէտք է որ Մայիս ամիսը զով, խոնաւ ու առանց հովի ըլլայ:

Թուշուները մեծաւ մասամբ աս ամիսն մէջ կը թխտեն ու ձագ կը հանեն: Մարդ չիկրնար բաւական զարմանալ էգին՝ նախ հաւկիթները թխտելու ատեն եւ ետքը մինչեւ ձագերուն կատարեալ փետրաւորիլն անոնց վրայ նստելու ժամանակ ի գործ դրած համբերութեան վրայ: Նոյնպէս չիկրնար մարդ զարմանքը բռնել արուին ամուսնական զխոյն վրայ, որով գրեթէ միշտ բոյնին քով վը կը կենայ, երբեմն էգին տեղը կը բռնէ՝ հաւկիթներուն վրայ նստելով, որպէս զի անիկայ քիչ մը ոգի առնու կամ կեր ուտէ, երբեմն ալ ինք անոր ուտելիք կը հագայ: Երկուքին մէկտեղ իրենց ձագերուն վրայ ունեցած հոգն ու խնամքն ալ չիկրնար եւ ոչ իսկ խնամածու ծնողաց փութովը գերազանցուիլ:

Աս ամիսն վերջերը մեղունները կը սկսին իրենց նոր պարերը կամ գնդերը դուրս հանել: Նոյն գաղթականութիւնները նորածին ձագերէ կազմուած են, որոնք խիստ բազմաթիւ ըլլալով եւ չկրնալով իրենց ծնողեան տեղը մնալ, իրենք զիրենք հոգալու բաւական զօրութիւն ստանալուն պէս՝ դուրս կ'ելլեն կը հեռանան: Նոր գունդ կամ գաղթականութիւն մը կազմելու համար թագուհի մը հարկաւոր է, որուն ետեւէն կ'երթան բոլոր մէկալ մեղունները: Բնութիւնն իրենց կ'առաջնորդէ որ նոր բնակարան մը փնտռեն ու գտնեն: Եթէ իրենք իրենց թող տրուելու ըլլան, միշտ ծառի բունի մը խոռոչը կ'ընտրեն: Բայց մարդս՝ որն որ այնչափ անանոց աշխատութիւնն ու բնածին ազդումն իր օգտին կը գործածէ, արդէն յառաջուրէն իրենց աւելի ապահով բնակարան մը հոգացած կ'ըլլայ, ուր անմիջապէս կը տեղաւորին աս փութաջան միջատները եւ շուտով իրենց գործողութեան կը սկսին:

ԲԱՐՈՅՆԱԿ

Հ Ե Ղ Ի Ն Է

Սեպուհը քանի մ'որ նոյն վիճակին մէջ մնալէն ետեւ, ինք իրեն եկաւ: Որդին քովը տեսնելով, ցաւադին դէմքով մը ժպտեցաւ, եւ ձեռքը բռնելով՝ իրեն ցուցուցած սիրոյն համար շնորհակալ եղաւ:

Քեզի զրուցելու շատ բան ունիմ, որդեակ, բաւ. եւ որովհետեւ կը տեսնեմ որ մեծաբայլ դէպ ի գերեզման կ'ընթանամ, պէտք է որ աճապարեմ: Արդ գիտցիր որ թէ դուն եւ թէ մայրդ ու քոյրդ. քիչ մը վերջը խիստ վտանգաւոր վիճակի մէջ պիտի գտնուիք: Կրնամ արդեօք ան ակնկալութեամբ գերեզման մտնել, որ պարտական եղած պաշտպանութիւնդ կ'ընես անոնց:

Միշտ եւ ամէն առթիւ մէջ, պատասխանեց Կարոյն: Մայրս ու քոյրս կրնան ապահով ըլլալ որ երբեք իմ պարտուցս կատարման մէջ պակասութիւն չեմ ընէր:

— Շնորհակալ եմ, որդեակ: Հիմայ իմ նկատմամբ ալ շնորհք մը պիտի խնդրեմ. քեզմէ: Ամենեւին մի թողուր որ յիշատակս աղարտի. խօսք տուր որ երբեք յանձն չես առնուր որ ստացուածներդ ձեռքէդ յափշտակես:

Կարոյնին վրայ իր կամացը դէմ սաստիկ դող մ'եկաւ:

Միտ դիր, Կարոյն, բաւ սեպուհը. անշուշտ ոմանք պիտի ջանան սիրող շարժել: Բայց պէտք է որ հեռաւոր աղագանաց վրայ գլխաւոր, ամենէն մերձաւոր աղագանացդ մեծ վնաս ու սաստիկ նախադէպ հասցնես:

Որդեակ, գուցէ մօտ ժամանակները հօրաքեռաղիկդ, զորն որ մեռած կը համարէին եւ քիչ մը յառաջ իմացայ թէ կենդանի է եղեր, քեզի դէմ կ'ելլէ եւ կ'ուզէ ձեռքէդ առնուլ քրոջմէս քեզի ժառանգութիւն մնացած ինչքերը:

Քանի որ եղբայրդ ողջ էր, հարկաւոր չէի համարեր քեզի յայտնել ան դադունիք: Երբ որ բոլոր կենացս օրերը դառնութեամբ լեցուց: Բայց որովհետեւ անիկայ վերջ յիշատակուած վտանգէն զմեզ ազատել ջանացած ատեն՝ մեռաւ, ալ չեմ կրնար քեզմէ ծածկել՝ որ չէ թէ միայն Սէն-Ռոմէնի ստացուածքները, հապա նաեւ գրեթէ բոլոր ուրիշ ինչքերս վտանգի մէջ են. եւ եթէ վտանգին առջեւն առնելու համար արտաքոյ կարգի միջոցներ բանեցնես, գլուխդ գալիքը՝ վերջին աստիճանի նախադէպ ու յետին չքաւորութիւն է:

Կարելի է լաւ ըլլաւ մոլեկան խաղաւորութեամբ եւ չահադիտական յանդուգն ձեռնարկութիւններով՝ շատ մեծ կորուստներ ըրած ըլլալ: Ասով գրեթէ կործանման եղբ հասած էի, մէջ մ'ալ լսեցի որ քեռայրս մեռնելով, մեծ հարստութիւն ձգեց է ինքն ինքն մը եւ նորածին աղջկան մը: Այնչափ հարստութիւն՝ հօրաքրոջի եւ անոր աղջկան չափէն աւելի շատ էր. ուր որ ես երկու որդեկոյս

ապագայ վիճակին համար պէտք էր որ հոգ տանէի....

Կարոյն տեսնելով որ հայրը չի համարձակիր խօսքը յառաջ տանիլ, անոր կեսկատար թողուցածը լմնցնելով՝ Ասոր համար հօրաքրոջս ձեռքէն իր ինչքերն առիւր, բաւ, այնպիսի ձայնով մը, որովհետեւ կամացը դէմ կը յայտնէր սրտին մէջ զգացած արդար բարկութիւնը:

Ձեռքէն չառի, պատասխանեց սեպուհը՝ կասկածոտ դէմքով մը որդեկոյս նայելով. այլ կարծեցի թէ եղբոր մը իր խենթ քրոջը վրայ ունեցած իշխանութիւնը գործածելով, կրնամ զինքը ստիպել որ ինչքերն ինծի յանձնէ, եւ ես անոր փոխարէն՝ իրեն ու աղջկանը պատուաւոր կերպով ապրեւոր հարկաւոր եղած թոշակը վճարեմ:

Ահաւասիկ գրասեղանիս բանալին. վերջին ձգողին մէջ կը գտնես Սէն-Ռոմէնի դեղիկն եւ Մոնթբելիէի ու Նիմի ապարանքներու մուրհակները, եւ ուրիշ ամէն թղթերը՝ որոնցմով անոնց վրայ ունեցած իրաւունքդ կը հաստատուի: Սէն-Ռոմէնի դեղիկն ու աս ապարանքը յառաջագոյն հօրաքրոջդ էին. իսկ Նիմի ապարանքը կորսնցնելու վրայ էի, երբ որ հօրաքրոջդ ինչքերն ինծի ձգեց:

— Բայց ինչ հօրաքրոյս ու իր աղջկին ո՞րն են:

— Հօրաքրոջդ մեռած է. իսկ աղջկանը գալով, գիտէի որ ողջ էր. բայց իմանալով որ արդարութիւնը Վաւալէն առնուած կնոջ մը ետեւէն կ'իյնայ, որուն համար կ'ըսուէր թէ նոյն աղջիկը թող տուած փախած ըլլայ, ուզեցի քրոջս աղջիկը հեռաւոր երկիր մը խաւրել, ուր կրնար խաղաղ ու երջանիկ ապրիլ, եւ չէր կրնար մեզի վնաս մ'ընել, եթէ Վաւալէն կ'ընէր բռնուէր ու բան մը յայտնէր: Սակայն բախտն ուրիշ տեսակ որոշած է եղեր: Եղբայրդ՝ որն որ հօրաքեռաղջիկդ իր նաւն առած՝ կը տանէր, կեանքը կորսնցնուց. իսկ աղջիկը, զորն որ նոյնպէս ան ատեն մեռած կը համարէի, քիչ մը յառաջ իմացայ որ աղատեր է եղեր:

Սիրելի հայր, գուցէ Կարոյն դողդոջուն ըլլալ զօրաւոր ձայնով մը. աւելի աղէկ կ'ընէիք եթէ ասով ձանձալիք նախախնամութեան բաղուէր, որն որ չէ ուզեր թողուլ որ անմեղութիւնը հարստահարեալ մնայ: Ես ան խեղճ որբ աղջիկը կը ձանձնամ. Պելլիք օրիորդն է, որն որ երկայն ատեն մեր տունը բնակեցաւ:

Ան խօսքը լսելով՝ թշուառ ծերը նորէն սաստիկ զղաճգութենէ բռնուեցաւ. սկսաւ յուսահատութեան ահագին աղաղակներ արձակել... Քառորդ մը տեւեց աս սարսափելի վիճակը, որմէ ետքը սեպուհն ապրելէն դադրած էր:

Եւ ոչ իսկ փորձ կ'ընէր խօսքով բացատրելու Կարոյնին՝ զգացած ցաւին մեծութիւնը: Իր հօրը յուսահատութեան մէջ մեռնելը՝ դիւրագոյն երիտասարդին վրայ այնպէս աստիկ աղբեցութիւն մ'ըրած էր, որ ամբողջ ժամ մը հոն անշարժ մնաց: Աշուրները բոլորովին ցամաքած էին, բոլոր արեւնը դէպ ի սիրտը ժողված էր, աւելի ձիւնաղի կը նմանէր՝ քան թէ կենդանի մարդու մը:

Հաղիւ թէ մօրն ու քրոջն աղաղակները վերջապէս խելքը գլուխը բերին: Ինք ալ սկսաւ արցունք թափել, որով՝ եւ սիրտը քիչ մը սփոփեցաւ...

Հօրը յուզարկաւորութեան հանդեսէն դառնալուն պէս, Կարոյն շուտ մը ժողվեց բոլոր ան թղթերը՝ որոնք Սէն-Ռոմէն տիկնոջ կը վերաբերէին, այսինքն Հեղինէին մօրը, զորն որ ասիկ վերջը իր բուն անուամբ կրնանք կոչել: Չանոնք իր մօրը ցուցուց, կարելի եղածին չափ իրեն հասկըցուց զարհուրելի դաղտնիքը՝ որուն վրայ անիկայ ամենեւին տեղեկութիւն չունէր, եւ շուտ մը դէպ ի Նիմ ճամբայ ելաւ:

Նոյն քաղաքը հասած ատենը՝ նամակաւ մը Պր. Ռիշարտոյին աղաչեց որ ղեկընէ պատրաստէ հետեւեալ օրը զինքը տեսնելու, որովհետեւ հետն արտաքոյ կարգի ծանրակշիռ գործքերու վրայ պէտք է որ խօսի:

Բայց Կարոյնին իր հօրաքեռ աղջկանը հետ տեսնուիլը պատմելէն յառաջ, պատշաճ կը սեպէր մեկնել՝ թէ ինչ էր Աննային պատմութեան լմննալու ժամանակը պատահած խշուտոցին պատճառը:

Աս խշուտոցին պատճառն էր՝ Ատէլին խաղիկայէն դալը: Բայց նոյն օրիորդն առանձին չէր, հապա հետը մէկտեղ եկած էր Սէն-Ռոմէն տիկնոյն, որն որ Հեղինէին հօրաքրոյն էր:

Լուսութեամբ կ'անցնէին ան արտաշարժ տեսարանը՝ որն որ տեղի ունեցաւ մեր դիւցազնուհւոյն իր հօրաքրոջ հետ տեսնուած ատենը: Միայն աս կ'ըսէր, որ նոյն տիկնոյն իր նուին (եղբորը կնկան, Հեղինէին մօրը) մահը լսելէն ետեւ, Սպանիա քաջուած էր, ուր տեղ Մանիկնէլի տիկնոջմէ բնդունած նամակէն իմանալով թէ եղբորը Հեղինէն աղջիկը՝ զորն որ ինք մեռած կը համարէր, դեւ կենդանի է՝ բայց ամենէն թող տրուած, փութացաւ Խաւիա անցաւ եւ հօնկից Ատէլին հետ Գաղղիա եկաւ:

Աս ալ պէտք է աւելցնենք, թէ երբ որ Ատէլ զՍէն-Ռոմէն տիկնոյն Հեղինէին ներկայացուց, օրիորդը մէկէն այլ այլեցաւ. վասն զի շուտ մը միտքն եկաւ թէ զԿարոյն նոյն անուամբ ծանցած էր:

Այսպէսով՝ մեր դիւցազնուհւոյն վրայ քաջուած մութ քողը մէկդի առնուած էր: Որբ օրիորդն առանց ուզելու եւ առանց հարցնելու վերջապէս գլուխն եկած ամէն չարեաց պատճառն իմացաւ: Ասով դիւրինցած էր Պր. Ռիշարտոյին գործքը, որն որ պէտք էր ղեկընէ պատրաստել Կարոյնին հետ տեսնուելու, զորն որ նոյն օրիորդը տակաւին մեռած կը համարէր:

Ո՞ր կրնայ բացատրել Հեղինէին զգացած սրտի ուրախութիւնը, երբ որ աս նկատմամբ սխալած ըլլալն իմացաւ. Բայց աս ուրախութեան վայրկեանին՝ շուտ մը մեծ տխրութիւն յաջորդեց, որովհետեւ անմիջապէս միտքն եկաւ թէ ինչ մեծ ցաւ ու ամօթ պէտք է որ կրէ Կարոյնը՝ հօրը վարմունքին պատճառաւ:

Երբ որ Պր. Ռիշարտոյ եկաւ Հեղինէին բաւ թէ Պր. Կարոյն եկած՝ իրեն կը սպասէ, ոտը ելաւ եւ գողգոջուն քայլերով վաճառականին ետեւէն գնաց: